

120 ANYS DESPRÉS

Joan Antoni Forcadell

Joel Reverter Lainez

El 28 d'octubre de 2022 s'iniciava tot un seguit d'actes per commemorar el 120è aniversari de Sebastià Juan Arbó (1902, la Ràpita – 1984, Barcelona) amb la voluntat d'aprofitar una efemèride ben poc usual com a pretext per corregir una anomalia històrica. L'estat de letargia a què s'havia arribat en dècades anteriors en l'interès per la literatura arboniana ens posava davant la necessitat d'implementar accions que impliquessin lectors, investigadors, editorials, centres educatius, entitats i institucions diverses del món cultural i la comunitat acadèmica per revifar la flama de la que és, sens dubte, la figura més destacada i universal de les lletres ebrenques.

Es va dissenyar aleshores una programació que incloïa clubs de lectura, rutes literàries, conferències, presentacions de llibres, jornades didàctiques i una exposició, i que havia de concloure amb un esdeveniment acadèmic. Sebastià Juan Arbó havia de tenir associat un acte d'aquestes característiques, en la modalitat que fos —seminari, col·loqui, simposi, congrés—, per establir un punt de trobada i diàleg en què confluïssin les aportacions que descriuen l'estat de la qüestió present; per esperonar l'estudi d'aquelles facetes desconegudes o escassament tractades de la seva trajectòria, i per atraure l'interès de nous investigadors.

Amb aquesta voluntat, es va convocar els especialistes i estudiosos, plantejant un congrés de temàtica lliure i de convocatòria oberta. La resposta que aquesta va rebre és el que feu possible presentar el programa del I Congrés Sebastià Juan Arbó, que va tenir lloc amb doble seu els dies 25 i 26 d'octubre de 2023, primer a l'Arxiu Comarcal del Montsià, a Amposta, on es deposita la part majoritària del fons privat de l'escriptor, llavors recentment inventariat, i més tard a la Facultat de Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona, amb el patrocini del Grup d'Estudis de l'Exili Literari (GEXEL).

Aquest primer Congrés Sebastià Juan Arbó, no obstant això, tenia precedents que és de rigor mencionar i que han permès, de manera puntual però significativa, mantenir al llarg dels anys el pols dels estudis sobre l'escriptor. Així, números especials col·lectius com els de *Lletra de Canvi*, a les acaballes dels 80; de *Tresmall*, en la dècada posterior; els homenatges emmarcats en el centenari de l'escriptor, celebrat l'any 2002, a la Biblioteca de Catalunya o per part de la Institució de les Lletres Catalanes; el monogràfic de la revista *Bece-roles. Lletres de Llengua i Literatura* (2018), o els cicles de conferències i taules rodones organitzats per l'Ateneu Barcelonès, la Biblioteca Comarcal d'Ampostà —amb les seves Jornades de les Lletres Ebrenques—, l'Ajuntament de la Ràpita —amb les Jornades Culturals—, les Jornades d'Intercanvi Cultural Terres de l'Ebre, la Central de Biblioteques de les Terres de l'Ebre o el Museu de la Mar de l'Ebre en són exemples destacats.

No és aquest el lloc per efectuar un balanç extens i detallat de la producció acadèmica al voltant de la qüestió, però aquesta ha estat, sens dubte, la que ha teixit la discreta però efectiva continuïtat de l'estudi sobre la matèria fins al moment present, i a la qual han contribuït un bon nombre d'investigadors. Hom ho pot palesar repassant la nodridíssima nòmina que figura en la bibliografia completa de Sebastià Juan Arbó, que els autors que signen aquest pròleg han elaborat recentment integrada en la base de dades de l'Arxiu Digital Sebastià Juan Arbó, en desenvolupament. Les més de 1.100 referències recopilades a aquest efecte constaten, precisament, un interès sostingut que es retrotrau a la mateixa contemporaneïtat amb l'autor i es projecta fins al present. A més a més, la literatura arboniana no només ha estat l'àmbit d'especialistes consolidats i de prestigi, sinó que també ha caminat de la mà d'investigadors en formació i n'ha promociat trajectòries acadèmiques, en la forma d'un interès constant que ha dut a la redacció de diverses tesines de llicenciatura i tesis doctorals en universitats nacionals i estrangeres.

L'altre puntal, potser no tan sòlid com seria desitjable, ha estat el món editorial. Malgrat les iniciatives rellevants de recopilació, reedició i actualització d'obres publicades, recuperació d'inèdits i publicació d'estudis que s'han dut a terme, les aproximacions en aquest camp han estat irregulars i han negligit en la majoria dels casos la projecció didàctica de la tasca editorial. D'ençà de l'aparició de l'*Obra catalana completa* a Columna a cura d'Emili Rosales, Grup62, de la mà del mateix editor, ha recollit el testimoni mitjançant el segell de Proa, i han seguit aquesta línia les publicacions a càrrec de Club

Editor, Onada Edicions, Pagès Editors, Planeta, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Publicacions de la URV, per citar les més destacades, tot i que de manera puntual o molt intermitent.

Tasca institucional, acadèmica, filològica i editorial; peces totes d'un mateix engranatge necessari per mantenir i encomanar l'interès lector al respecte. És només amb la lectura que tots aquests esforços prenen sentit; el que determina, en definitiva, l'èxit o el fracàs de l'empresa. Lectors locals, nacionals i internacionals, per a una literatura que té tots els ingredients necessaris per esdevenir universal. Una tasca, val a dir-ho, que s'ha de veure recolzada imprescindiblement des de l'àmbit educatiu: manca encara un compromís efectiu per part dels centres escolars, instituts i universitats, començant pels de l'entorn més immediat, i el treball de professionals que enduguin activitats de dinamització i propostes didàctiques, i que preparin guies de lectura i materials educatius auxiliars que ens ajudin a construir el pont, tantes vegades bandejat, entre la literatura de qualitat i els nous lectors.

És en aquest context que sorgeix la iniciativa que ha desembocat en *Sebastià Juan Arbó, 120 anys després*, un volum col·lectiu que aplega un conjunt d'estudis sobre l'escriptor ebrenc amb motiu del 120è aniversari del seu naixement. En un moment de certa revifada de l'interès per la producció arbo-niana en el marc dels estudis filològics, i en un context en què es fa més necessària que mai la seva reivindicació enfront d'un arraconament institucional cronificat, aquest volum naix amb el doble propòsit de difondre en accés obert els estudis clàssics imprescindibles per comprendre l'obra del novel·lista, sovint de difícil accés, juntament amb investigacions recents i inèdites que aporten noves perspectives i posen al descobert informació i documentació desconeguda. El recull proposa, així, una revisió integral i actualitzada de la figura i l'obra d'un dels renovadors més audaços de la novel·lística catalana i espanyola del segle XX i d'una de les plomes més rellevants —i tanmateix més desateses— de la literatura d'aquest període, a través de la mirada dels millors especialistes sobre la qüestió. Així doncs, aquest volum vol funcionar com un espai de confluència i motor de continuïtat a aquesta línia de recerca, erigint-se tant en una eina de consulta fonamental per a qui s'iniciï en l'estudi de Juan Arbó com en un recurs imprescindible per a especialistes que necessitin accedir a les línies d'investigació més recents.

Amb aquesta voluntat, la primera secció, «Les lliçons dels clàssics», aplega i posa a disposició en accés obert alguns dels estudis que han

configurat diferents paradigmes interpretatius sobre la literatura de Sebastià Juan Arbó, a càrrec d'alguns dels millors crítics literaris i acadèmics que s'han aproximat a la qüestió.

S'inicia amb «La novel·la de S. Juan Arbó», de Josep Janés i Olivé, poeta i editor que marcà una època, al qual va bastar un sol assaig l'any 1936 per assenyalar algunes de les claus de lectura que determinarien la recepció crítica posterior de l'escriptor. Janés destacà la irrupció de Juan Arbó en el panorama literari català contemporani com un fet singular. Resseguí l'evolució estilística del novel·lista en tres de les seves primeres novel·les: des del tot tenebrós i sincopat de *L'inútil combat*, passant per la lluminositat tràgica de *Terres de l'Ebre*, fins a la maduresa objectiva de *Camins de nit*, on el rapitenc es revela com el «poeta dels humils». Janés subratllà com a constants la tendresa subjacent, la qualitat lírica de la prosa i la fusió profunda entre vida i obra com a elements inextricables en la seva literatura.

Publicada originalment en entregues i en castellà, recuperem traduïda la sèrie d'articles que dedicà Benito Varela Jácome a la novel·lística arboniana des de les pàgines de *Destino* l'any 1962, ja amb la perspectiva d'un nou vessant en la seva producció, concretat en una trilogia de novel·les d'ambientació urbana. A través de l'anàlisi dels dos grans cicles novel·lístics fins al moment de l'escriptor, l'estudiós constatà ja contemporàniament que Juan Arbó havia trobat les seves millors realitzacions literàries en les novel·les ambientades a les Terres de l'Ebre, on es movia amb autenticitat i equilibri expressiu, mentre que aquelles que transcorrien a Barcelona acusaven un excés d'efectisme.

La de Carme Arnau és també una de les veus que no podia faltar en aquesta tria com a referència ineludible per a l'estudi de la producció novel·lística arboniana anterior a la Guerra Civil. A «Marginats i integrats en la novel·la catalana (1925-1938). Sebastià Juan Arbó», l'estudiosa se centrà concretament en *L'inútil combat* (1931) i *Terres de l'Ebre* (1932), en les quals identificà dos eixos vertebradors: la influència dostoievskiana, manifestada en la creació de personatges emparentats amb l'«home subterrani»; i la tragèdia grega com a brollador d'una concepció fatalista de l'existència. Arnau destacà motius recurrents —el presoner, les tenebres, els abismes, el plor—, així com la figura de la mare com a element positiu d'un univers literari desolat dominat per la incomunicació i la soledat.

Reproduïm, així mateix, la fonamental «Introducció a l'*Obra catalana completa*» d'Emili Rosales, un projecte que en el seu moment significà tota una

fita per a la difusió editorial de l'obra novel·lística, dramàtica i poètica de l'escriptor en la seva llengua materna, i que apropà molts lectors neòfits a la seva literatura. L'estudi prologal de Rosales gira al voltant de la idea central del prototip de l'«home Arbó», un personatge idealista, enfrontat a un món absurd i injust, condemnat al fracàs i a l'estranyament. D'acord amb la seva funció introductòria, l'editor desgrana cadascuna de les obres a través de temes centrals que són recurrents i que aporten cohesió a l'univers arbonià.

Per bé que aparegué originalment en una publicació de poca difusió i ha estat amb prou feines citada fins al moment, no ens ha passat desapercebuda aquí «Una aproximació a la figura literària de Sebastià Juan Arbó», un esplèndid assaig amb què Josep Igual i Febrer, una de les plomes més destacades de la literatura ebreca dels darrers anys, reivindicà la figura de Juan Arbó com un clàssic injustament oblidat de les lletres catalanes.

Al seu torn, l'estudi de Ricard Salvat, referent del món teatral català de la passada centúria, se situa encara com l'única aproximació monogràfica solvent a «Les aportacions teatrals de Sebastià Juan Arbó», una faceta menor i poc estudiada encara de la trajectòria arboniana. Tot traçant-ne el context històric i assenyalant-ne influències, Salvat posà l'accent en l'originalitat d'una proposta que es veié condicionada per factors externs i per una concepció de la literatura dramàtica allunyada del teatre comercial. Es posa a l'abast un treball difós originalment al llibre commemoratiu *Centenari Sebastià Juan Arbó (1902-2002)*, editat per la Institució de les Lletres Catalanes, i que mereix sens dubte de ser reeditat com a esperó per a un estudi sobre la qüestió d'un major abast.

Aparegut originalment a *Ínsula*, recuperem aquí traduït al català i supervisat pel seu autor «Les pedres i els sons de Barcelona», del professor Laureà Bonet, un article fonamental que en el seu moment recuperà de la letargia acadèmica l'interès en la novel·lística castellana de l'autor. Bonet hi examinà la construcció literària de la ciutat de Barcelona a *Sobre las piedras grises* (1949) i *María Molinari* (1954), amb atenció a la imatge ambivalent de la metròpoli que hi trasllada: fascinant i alhora amenaçadora, impregnada d'elements psicologistes, sociològics i historicistes. La ciutat emergeix com un espai sonor i visual on les cicatrius de la Guerra Civil i la postguerra impregnen tant l'arquitectura com la psicologia dels personatges. Bonet destaca que *María Molinari* assoleix major densitat documental i expressiva, i situa Juan Arbó com a precursor de la narrativa urbana barcelonesa que cristal·litzarà amb els Goytisolo i Marsé.

«Traduir sota control: la versió francesa de *Tino Costa* de Sebastià Juan Arbó», de Josep Miquel Ramis, ens permet accedir a la versió catalana d'un interessantíssim estudi d'un dels investigadors que més pàgines han dedicat a l'autor, en aquest cas com a màxim especialista en el seu vessant d'autotraductor. Ramis analitza aquí la versió francesa de *Tino Costa*, publicada per Gallimard el 1954 i traduïda per Victor Crastre. L'estudi mostra com Juan Arbó va exercir un control absolut sobre el procés de traducció de l'obra, revisant i esmenant el text de Crastre i introduint-hi modificacions inèdites. Aquestes intervencions s'inscriuen en el procés continu de revisió característic de l'autor.

Com a fet excepcional, a «“Tota la meva ànima és una ansietat”. Una lectura de *L'inútil combat* (1931) i *Hores en blanc. Notes d'un estudiant que va morir boig* (1935)», Maria Dasca reprèn, actualitza i amplia la seva lectura d'aquestes novel·les arbonianes, publicada originalment com a part del seu fonamental monogràfic *Entenebrats. Literatura catalana i bogeria* (2017). Ambdues obres adopten la forma d'un dietari sense dates a través de la tècnica del monòleg interior, i presenten antiherois turmentats que es rebel·len infructuosament contra un medi hostil i deshumanitzador. Dasca vincula aquesta crisi a un ampli marc filosòfic —alienació, societat de masses, decadència i repressió cultural— i en destaca el tractament del crim gratuït, entre Dostoievski i Camus. L'estudi subratlla com Juan Arbó construeix personatges que oscil·len entre materialisme i idealisme, nomadisme i arrelament, expressant amb un estil nerviós i sincopat la pertorbació de l'home modern davant una civilització en crisi.

Com a document històric essencial per comprendre la cosmovisió de l'autor, no podia faltar en aquest volum tampoc la «Conversa amb Sebastià Juan Arbó» d'Albert Manent, una entrevista apareguda l'any 1965 a *Serra d'Or* que resulta encara imprescindible per endinsar-se en qüestions clau de la seva trajectòria com la seva formació intel·lectual i literària, els seus referents literaris, el seu procés d'integració en els cercles literaris de la capital catalana en la seva joventut i la qüestió lingüística.

La secció es clou amb la transcripció d'una de les últimes entrevistes del novel·lista, concedida a Roser Gelida i Manuel Méndez a la *Revista Amposta* l'any 1983. «Hem parlat amb Sebastià Juan Arbó» és un document desatès per la crítica contemporània perquè havia passat desapercebut; tanmateix, entranya un valor singular com a testimoni directe en els darrers moments

de la vida de Juan Arbó. En la línia dels seus textos memorialístics, l'autor hi repassà algunes fites biogràfiques, algunes d'elles no alludides fins al moment, centrades especialment en el seu poble adoptiu, i reflexionà sobre la seva concepció de la novel·la i el panorama literari del moment.

Amb la voluntat decidida d'eixamplar horitzons, d'escrutar en els marges i de reprendre críticament, per discutir-les i actualitzar-les, les assumpcions més generals al voltant de l'autor, la segona secció del volum, «Noves lliçons», aplega algunes de les aportacions originals i inèdites més recents a l'estudi sobre el tema, i que venen en tots els casos a omplir un buit acadèmic.

És, sens dubte, el cas de l'exhaustiu estudi que Albert Aragonés dedicà a analitzar la funció de «Les cançons en l'obra de Sebastià Juan Arbó»; concretament, d'aquelles peces, de la tradició culta o popular, inserides en la seva novel·lística i la seva obra memorialística. S'hi identifiquen 186 ocurrences corresponents a 153 cançons, en català i castellà, extretes de totes les edicions publicades en vida de l'autor. S'examina la presentació formal, la freqüència, la llengua, la procedència i la temàtica. Es constata que Juan Arbó va anar incorporant cançons en edicions successives i que en reutilitzà moltes en obres diferents. L'article conclou que la cançó popular ocupa un lloc central i creixent en la narrativa arboniana, demostrant una gran capacitat de retenció i una estimació profunda pel patrimoni oral. Publiquem pòstumament aquest treball, que demostra, com sempre, l'exemplaritat investigadora d'Albert Aragonés.

«Les biografies de novel·listes en llengua anglesa de Sebastià Juan Arbó», de Jordi Malé i Peguerols, ens descobreix un aspecte poc estudiat del Juan Arbó biògraf a partir de l'anàlisi de les semblances condensades de novel·listes anglesos escrites per l'autor dins la col·lecció «Maestros ingleses» (1961-1964), que prologà juntament amb Ricardo Fernández de la Reguera. L'estudi demostra com aquestes introduccions s'allunyen de la simple finalitat informativa, esdevenint autèntiques creacions on Juan Arbó emprà recursos propis de la ficció narrativa, afegint-hi un profund dramatisme emocional i exploració psicològica. També hi manifestà els seus propis judicis de valor, mostrant simpaties o antipaties cap als biografiats, sovint influït per paral·lelismes amb la seva pròpia vida.

L'assaig que signa Carme Cruelles, «L'existencialisme a *L'inútil combat* de Sebastià Juan Arbó», explora les intertextualitats entre la proposta arboniana a *L'inútil combat* i les línies mestres que traçà el posterior existencialisme literari francès. Publicada el 1931, la novel·la de Juan Arbó avançaria elements

clau d'aquest corrent filosòfic i estètic, com la crisi de sentit, la solitud, l'alienació i l'absurd de l'existència a través d'un narrador en primera persona protagonista que revela un conflicte intern equiparable al que experimenten els personatges de Sartre i Camus. Es destaca la influència de Juan Arbó en la renovació de la novel·la catalana i el seu paper com a precursor de temàtiques existencialistes en la literatura europea.

L'interès per les reescriptures arbonianes a partir de la constatació de la complexitat genètica i evolutiva dels seus processos d'escriptura ha fructificat recentment en propostes renovadores dels estudis sobre l'autor, com la que planteja Jordi Cornellà-Detrell a «Variants temàtiques i lingüístiques a les dues versions en català de *Tino Costa* de Sebastià Juan Arbó». Aquest treball examina críticament el procés i l'abast de les reescriptures de la novel·la, analitzant profundament una sèrie de modificacions operades entre la primera edició en català amb Àncora (1947) i la revisió a Club Editor (1968), i indaga en les seves possibles motivacions i implicacions estilístiques, ideològiques i editorials.

A més de geografia literària, les Terres de l'Ebre foren també espai de formació intel·lectual, de debat i d'intercanvis culturals per a l'escriptor. Així ho demostra Emigdi Subirats a «La rebuda de Sebastià Juan Arbó en els cercles literaris ebrencs de la postguerra», on reflexiona sobre els contactes que s'establiren entre el rapitenc i la generació de poetes i assagistes que s'aplegaren a l'entorn de publicacions locals com *La Zuda* o *Géminis*, tals com Jesús Massip, Manuel Pérez Bonfill, Carles Sánchez i Pastor o Gerard Vergés, els quals veieren en Juan Arbó un referent literari, però que alhora hi polemitzaren.

A «Versions i ressonàncies d'un episodi desafortunat entre Mercè Rodoreda i Sebastià Juan Arbó», Joan Antoni Forcadell torna sobre les relacions personals i professionals entre els dos novel·listes amb motiu de la troballa de materials inèdits autògrafs en estat d'esborrany en els quals el primer oferí la seva pròpia versió sobre un incident en què ambdós es veieren implicats. L'anàlisi comparativa del relat dels fets que traslladen aquests testimonis amb les versions públiques i de circulació privada alienes que es coneixien revela que en els seus textos memorialístics Juan Arbó activà mecanismes de construcció de la seva imatge pública mitjançant la selecció textual. Així mateix, posa de manifest la seva voluntat de fixar el seu propi relat sobre una anècdota que tingué repercussions en la forma en què fou percebut per la intel·lectualitat catalana del moment, especialment des de l'exili.

Amb «La projecció social del teatre de Sebastià Juan Arbó», Tomàs Camacho s'aproxima a la posada en escena de la literatura dramàtica de l'escriptor, tot constatant que contemporàniament la recepció crítica d'aquesta faceta menor de la seva producció condicionà la seva posada en escena, pràcticament nul·la salvant només l'única representació que conegué *Despertar*. A partir dels resultats d'una enquesta entre grups de teatre i aficionats, Camacho constata que Juan Arbó segueix sent reconegut principalment com a narrador, mentre que el seu teatre roman gairebé desconegut per al gran públic. Finalment, documenta les experiències escèniques més recents al respecte, majoritàriament en forma d'adaptacions a partir de la seva narrativa.

Per la seva banda, Marta Matas examina les «Fonts i referents literaris en la narrativa de Sebastià Juan Arbó» com a aspectes essencials que configuren la proposta de l'escriptor. A partir de l'anàlisi de les intertextualitats explícites i implícites presents en la seva obra, s'identifiquen les principals influències que articulen el seu univers literari, amb els tràgics grecs —amb Eurípides al capdavant—, Shakespeare, Dostoievski, Gide, D'Annunzio, Blasco Ibáñez i Baroja com els principals referents. L'estudi demostra que Juan Arbó no es limità a incorporar referències erudites com a ornament retòric, sinó que les assimilà per construir una narrativa pròpia en diàleg constant amb la tradició occidental. S'hi constata, a més, com els referents evolucionen al llarg de la seva trajectòria: del fatalisme tràgic de les primeres novel·les ebrenques cap a un pensament ètic i costumista en la segona etapa, i que aquests funcionaren també com a forma d'autovalidació d'una formació autodidàctica sovint posada en entredit per tercers.

Atenent a la vocació interdisciplinària del recull, l'historiador Roc Salvadó Poy examina «El marc històric en el segon cicle de novel·les de l'Ebre de Sebastià Juan Arbó», un concepte en el qual engloba tant *L'espera* com la tetralogia formada per *Entre la tierra y el mar*, *La tempestad*, *La masia* i *El segundo del Apocalipsis*, que abasten des de la primera dècada del segle XX fins a la guerra civil espanyola i s'ambienten a Amposta, la Ràpita i Barcelona. L'estudiós documenta detalladament com Juan Arbó inserí esdeveniments històrics reals com a rerefons de les trames novel·lístiques, basant-se en experiències viscudes i testimonis directes. Destaca que, malgrat algunes inexactituds factuais, el conjunt constitueix una crònica novel·lada fidel al marc vital i històric en què s'insereix.

El volum es clou amb la recuperació per part de Joel Reverter Lainez d'un guió televisiu inèdit de Sebastià Juan Arbó, *Decisión a media noche*, partint dels originals conservats a l'Arxiu Comarcal del Montsià. Es tracta d'una comèdia romàntica d'embolics amb tocs de melodrama que transcorre en un bar de Barcelona, i que fou emesa a la UHF de Televisió Espanyola el 30 de març de 1966, sense gran èxit d'audiència ni de crítica, cal suposar. Al marge de la seva qüestionable qualitat com a producte audiovisual, aquesta temptativa en el marc de la petita pantalla ens parla d'una personalitat polifacètica que buscà també per aquest mitjà una alternativa professional a la seva carrera literària.

Aquest volum no hauria estat possible sense la col·laboració, en diferents moments de la seva elaboració, de diverses persones que han proporcionat el seu suport i col·laboració, sigui amb l'aportació de treballs originals i inèdits, sigui proporcionant els permisos de reproducció d'alguns dels textos antologats, o sigui amb la seva supervisió i consell: Albert Aragonés Salvat, Albert Ventura Pedrol, Alfonsina Janés, Carme Arnau, Carme Cruelles, Carmen Varela, Clara Janés, Elisenda Marsal, Emigdi Subirats, Emili Rosales, Eulàlia Salvat, Jordi Malé i Pegueroles, Josep Mengual Català, Josep Miquel Ramis, Jordi Manent, José Ramón López García, Laureà Bonet, Lucía Cotarelo, Manuel Fernández Iglesias, Maria Dasca, Marta Matas Roca, Montse Matamoros Callarisa, Roc Salvadó, Tomàs Camacho, Xus Valor Boix i la *Revista Amposta*.

La literatura de Sebastià Juan Arbó té el potencial per seguir ben viva durant 120 anys més, sigui pel seu riquíssim catàleg de valors literaris que li són intrínsecs, d'abast universal, sigui per la seva condició de dipositària de la memòria d'un món desaparegut —una època, uns costums, una gent—, i d'una geografia encara recognoscible, però amenaçada, que ens interpel·la, com a ciutadans del segle XXI, per preservar-la.

TARRAGONA, 23 d'abril de 2026